

Kyloušek, Petr

Arne Novák - glosátor francouzské literatury (1900-1914)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická. 2002-2003, vol. 51-52, iss. V5-6, pp. [103]-115

ISBN 80-210-3483-1

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104806>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR KYLOUŠEK

ARNE NOVÁK – GLOSÁTOR FRANCOUZSKÉ LITERATURY (1900–1914)

Ač germanista a bohemista, zajímal se Arne Novák o francouzskou kulturu, česko-francouzské styky i českou romanistiku systematicky a poučeně. Dokazují to překvapivě četné recenze, glosy a příspěvky do nejrůznějších časopisů, počínaje recenzí překladu *Filozofických dramát* Ernesta Renana, kterou r. 1900 tehdy dvacetiletý student uveřejnil v *České mysli* (I, s. 305–306). Novákovy „francouzské glosy“ končí až jeho úmrtím r. 1939. Co se skladby časopisů týče, lze v celém čtyřdesetiletí rozlišit zhruba tři údobí: do vypuknutí první světové války (*Naše doba*, *Přehled*, *Ženský svět*), období do příchodu Arna Nováka do Brna (*Venkov*, *Národ*) a pak období brněnské (*Lidové noviny*). V tomto článku se zaměříme na časopisecké příspěvky od r. 1900 do prosince 1914, kdy v *Lumíru* (XLIII, 1, s. 39–41) publikoval Novák rozsáhlou recenzi kritické monografie Ernsta Roberta Curtiuse o Ferdinandu Brunetièrovi. Jedná se v souhrnu o více než stovku textů nejrůznější délky i závažnosti. Za bibliografické východisko nám posloužil *Soupis vědecké a kritické činnosti Arne Nováka*, který vydal Pražský lingvistický kroužek r. 1940.

Jak řečeno, pozornost jsme soustředili výlučně na časopisy. Mezi r. 1900 a 1914 jsme jich napočítali necelou desítku: *Česká mysl*, *Český časopis historický*, *Květy*, *Lumír*, *Národní listy*, *Naše doba*, *Nová česká revue*, *Přehled*, *Ženský svět*. Počty příspěvků i jejich závažnost mohou být rozdílné: např. v *Květech* (XXXVI, 1914, kn. 72, s. 204–209) je pouze jeden text, byť rozsáhlý, a v *Českém časopisu historickém* nalezneme tři stručné recenzní anotace (ČČH XIV, s. 378; XV, 502 a XVI, s. 368). Zdá se, že hlavní proud Novákovy recenzní a komentátorské činnosti probíhal časopisem *Přehled* (III–XII; 1904–1914), kterému předcházely *Česká mysl* (I, 1900) a *Naše doba* (IX a X, 1902 a 1903). K tomu se druží pro období 1901–1907 příspěvky do *Ženského světa* (V–XI), kde byla hlavní redaktorkou jeho matka Teréza Nováková, a od r. 1911 články v *Národních listech*. Tři texty otištěné v *Národních listech* dnes tvoří „francouzskou“ podkapitolu knihy *Mužové a osudy* (1914), jeden text – *Svatá královna Radegunda* (ŽSv. XI, s. 173–173) – byl zařazen do *Podobizen žen* (1918; kapitola *Královna Radegunda. Fresky ze šestého století*).

Co zajímá Arna Nováka na francouzské kultuře? Jaký jí přikládá význam? Jaký obraz nám z jeho recenzí, nekrologů, anotací a dalších článků vyvstává? Jak nahlíží na česko-francouzské vztahy a na literární a kulturní dění ve Francii? To jsou hlavní otázky, na které se zde pokusíme odpovědět. Jsou to zároveň hrubá kritéria pro naše členění rozsáhlého souboru časopiseckých textů daného období.

Kulturní politika

Když se čerstvě habilitovaný docent české Karlo-Ferdinandovy univerzity zamýšlel nad postavením pražské slavistiky, germanistiky a romanistiky, vyústilo jeho porovnání v konstataci neutěšeného stavu romanistických studií. Článek *Studium romanistiky na české univerzitě* (Př V, č. 28, 5.4. 1907, s. 523–525) je jak tvrdou kritikou nedostatečné vědecké a přednáškové činnosti profesora Jana Urbana Jarníka, tak svědectvím o pozornosti, kterou Arne Novák francouzské a širěji i románské oblasti věnuje.

Praha sama přitom od počátku 20. století prožívala vlnu frankofilie, jejíž sílu umocňovalo spojené úsilí pražské pobočky Alliance française (zal. 1886), nově zřízeného francouzského konzulátu (od r. 1897), pražského magistrátu a uměleckých organizací a spolků jako Umělecká beseda či Mánes. Stačí vzpomenout výstavy a návštěvy Augusta Rodina r. 1902 a dvou úspěšných expozic francouzského moderního umění r. 1902 a 1907. Důležitou úlohu zde sehrály *Volné směry*.¹ Do tohoto kontextu také zapadají některé „francouzské“ aktivity Arna Nováka, posílené navíc jeho zájmem o umění vůbec a malířství zvláště. Podává zprávy o činnosti *Volných směrů*, upozorňuje například na jejich speciální číslo věnované Honoré Daumierovi (Př VIII, č. 24, 4. 3. 1910, s. 442), zmiňuje se o publikaci francouzského výtvarného kritika Charlese Morice (Př VIII, č. 26, 18. 3. 1910, s. 477), avizuje příjezd propagátora kubismu Alexandra Mercereaua do Prahy (Př XI, 28. 2. 1913, s. 402), referuje zasvěceně o překladu Verhaerenova *Rembrandta* (Př X, č. 48, 23. 8. 1912, s. 800). I tato recenze ukazuje Novákovu schopnost organicky propojit fakt literární a výtvarný a není divu, že mezi jeho oblíbené autory, soudě alespoň dle zevrubných recenzí, náleží Camille Mauclair, autor románu z malířského a uměleckého prostředí Paříže *Město světla* (Př V, č. 22, 22. 2. 1907, s. 416–418). Na stránkách *Přehledu* lze přitom sledovat koordinaci překladatelské, vydavatelské, recenzní a kulturně politické činnosti české společnosti i to, jak významně se na ní Arne Novák podílí: překlad, vydání (nákladem *Volných směrů*) i únorová recenze Mauclairova románu jsou jakousi přípravou na příjezd francouzského spisovatele v květnu a propagační jeho tří přednáškových večerů. V zářijovém čísle Arne Novák již recenzuje překlad Mauclairových esejů *Žijící ideje* (Př V, č. 51, 13. 9. 1907, s. 893) s pouka-

¹ Viz Stéphane Reznikov, *L'Alliance française de Prague*, in *Une histoire de l'Institut français de Prague*, Praha, Institut français de Prague 1993, s. 13–21; Pavla Horská, *Paris aux yeux des intellectuels tchèques 1918–1938* a Petr Wittlich, *Les artistes tchèques de l'avant-garde et la France dans l'entre-deux-guerres*, in *Paris «capitale culturelle» de l'Europe centrale?*, Paris, Institut d'Études Slaves 1997, s. 59–64 a 117–123.

zem na květnové přednášky, o nichž zároveň referuje. K Mauclairovi se vrací ještě další recenzí, povýtce výtvarně literární, když upozorňuje na překlad jeho stati ve zvláštním čísle *Volných směrů* věnovaném francouzskému rokoku (Př VII, č. 8, 20. 8. 1908, s. 838).

Vedle činností a vzeb v oblasti výtvarného umění sleduje Arne Novák pozorně vztahy, které daleko úžeji souvisejí s kulturní politikou a česko-francouzskými vztahy. Sem patří například polemika týkající se neudělení čestného doktorátu francouzskému profesoru Louisi Legerovi (Př VIII, č. 23, 25. 2. 1910, s. 425).² Novák brání stanovisko pražského vysokého učení a prokazuje pevnost vlastních vysokých nároků, odmítaje konjunkturální ohledy české kulturní politiky. Poukazuje přitom také na jeden ze slabých bodů v česko-francouzských vztazích, totiž na výrazný nepoměr mezi frankofilii Čechů a nečetností a poměrnou bezvýznamností francouzských chechofilů. Kontrast vynikne, jak Novák dokládá, zejména ve srovnání s reciprocitou existující mezi univerzitou českou a univerzitami anglickými. Důsledkem této česko-francouzské nerovnováhy je nedosti vhodná propagace české věci ve Francii. Proto v recenzi *Francouzské informace o české literatuře* (Př VIII, č. 27, 25. 3. 1910, s. 497) s uspokojením vítá podrobné zprávy Williama Rittera o českých kulturních poměrech v revui *Mercure de France*. Při té příležitosti konstatuje, že „kritické námitky, vyslovené proti nesprávné a kusé informaci ciziny, přinášejí jen dobré ovoce; také on [Ritter] píše tentokrát daleko obsažněji a hojněji než jindy, dáváje zároveň svědectví, že vždy lépe rozumí naší řeči a našemu duševnímu životu“. Jinak řečeno, kritičnost vůči cizincům i vůči sobě se vyplácí. Proto ani v Ritterově případě neopomene Novák poukázat na moment sebestřednosti francouzského myšlení a vnášení francouzských představ do českého prostředí s poukazem na Ritterův chybný odhad role, jež v českém prostředí hraje Česká akademie.

Chyba je ovšem mnohdy na straně české. Když r. 1913 vyšlo speciální číslo revue *Les Annales des Nationalités* věnované Čechům, na němž se z největší části podíleli čeští autoři jednotlivých příspěvků včetně Arna Nováka (esej o krásách barokní Prahy *La beauté de Prague*),³ vyslovuje se recenzent silně kriticky jak k výběru textů a autorů, tak k celkovému uspořádání a pojetí: „Bylo by bývalo dojista velmi účelné, kdyby pražská redakce podniku tak významného sáhla větší měrou k pracím již hotovým a předmět zcela vyčerpávajícím: byla by se vyhnula mnohým nepříjemným a zahanbujícím mezerám i statím tak ochotnickým, jako jsou příspěvky Hantichovy, vůbec měla být pražská příprava důkladnější a především soustavnější.“ (Př XII, č. 15, 30. 1. 1914, s. 274)

Náročnost Novákova kritického postoje se promítá i do rozsáhlé recenze jednoho z nejdůležitějších počinů v česko-francouzských kulturních stycích oné doby – vydání francouzsky psaných dějin české literatury *La littérature tchèque contemporaine* (Mercure de France, Paris 1912, 366 s.; s úvodním slovem Er-

² Louis Leger je krom jiného autorem monografie o Praze (*Villes d'art célèbres*, 1907), viz *Une histoire de l'Institut français de Prague*, Praha, Institut français de Prague 1993, s. 159.

³ Knižně česky *Praha barokní* (1915), francouzsky knižně *La Prague baroque* (1920). Ukázku *Duše Karlova mostu* přinesl také *Přehled* (IX, s. 281-282).

nesta Denise). Byť posudek tohoto důležitého díla Hanuše Jelínka, jež vzniklo na základě jeho přednášek na Sorbonně, celkově vyznívá pozitivně, přece jen Novákova *Francouzská kniha o české literatuře* (Př X, č. 30, 19. 4. 1912, s. 505–507) obsahuje věty břitké, příkré, jež mohly v Hanuši Jelínkovi vzbudit jisté roztrpčení: „Nechtěl bych tvrdit [Novák], že by hodnocení Jelínkovo záviselo silněji na prostředí, kde jeho přednášky vznikly, leda že někdy ryze po francouzsku naměřil chvály hodně vrchovatě, způsobem podání však ukazuje k sálům sorbonnským. /.../ [Jelínek] informuje o rakouské politice. Někde se to děje i za cenu plytkého žurnalismu; mimovolně improvizace ruší methodickou jednotu; vložkami trpí kompoziční linie, za to jest kniha živá a rušná“ (s. 506, 507). Přesto je Jelínkův počin Novákovi měrou toho, jaký pokrok česká společnost i česko-francouzské vztahy zaznamenaly za uplynulé půlstoletí: „Před čtyřiceti pěti lety vyšlo v Paříži z českého pera první informační dílo francouzské o naší literární a duševní kultuře: Fričova *La Bohême historique, pittoresque et littéraire*, na níž spolupracoval tehdy mladý L. Leger. Srovnání její s knihou Jelínkovou, vyšlou za významné ochrany Denisovy, přímo se vnucuje: jest dojista ctí pro Hanuše Jelínka, může-li o jeho spise kritika říci, že jeho podání stojí právě tak vysoko nad podáním J. V. Friče jako dnešní slovesná i duševní kultura česká nad vzdělaností a písemnictvím v Čechách roku 1867“ (s. 507).

Literární dění

Arne Novák sleduje literární dění ve Francii podrobně a dokáže postihnout řadu signifikantních podrobností, když například charakterizuje volbu Julese Renarda do Goncourtovy akademie, kde Renard nahradil zesnulého Jorise-Karla Huysmanse, jako „zdvořilou kapitulaci velkého románu před originelní životní drobnokresbou, literatury pařížské před uměním venkovské půdy“ a konstatuje, že „kritika francouzská od několika let vyznívá obdobnými tóny“ (*Volba do Goncourtovy akademie*, Př VI, č. 11, 6.12.1907, s. 199). Srovnáme-li tento výrok s jinými obdobnými, například v již výše zmíněné recenzi Mauclairova *Města světla* (Př V, č. 22, 22. 2. 1907, s. 416–418) nebo v článku *Nové touhy a snahy lyriky francouzské* (Př VIII, č. 46, 12.8.1910, s. 814–815), kde charakterizuje hnutí unanimumu a poezii Verhaerenovu („/.../ odhozena byla tradice pařížského centralismu a provincie přejímaly úlohu seskupování básníků /.../“), nelze než vyvodit konstataci, že Novákovy soudy vycházejí z jistého uceleného obrazu, který si o literární situaci ve Francii činí a který zapadá, jak se pokusíme ukázat v závěru, do širšího rámce.

Většinu Novákových textů přinášejících informace o francouzské literatuře lze zhruba rozdělit do tří větších skupin. Jsou to jednak recenze literárních překladů, jednak nekrology, jež skýtají příležitost ke komentářům a hodnocením, a možná až překvapivě četné stati, recenze a informace týkající se literatury sekundární z oblasti literární kritiky a historie.

Recenze překladů zasluhují zvláštní zmínku pro Novákův systematický přístup, který se počíná rozsáhlými statěmi *Literatura překladová* a *Cizí literatury*

v *českých překladech*, I–V, v *Nové době*, r. IX (1902, s. 149–156) a X (1903, s. 71–75; 232–235; 542–549; 788–794; 941–944). Novák si zde nevšímá jen literatury francouzské, a zabývá se i ostatními kulturními oblastmi: ruskou, anglickou, německou, severskou, španělskou. Přitom však kvantitativní poměry a také způsob řazení leccos napovídají o významu, jenž se tu francouzské literatuře přikládá. Pojednává-li recenzní článek o několika literaturách současně, jako je tomu v prvním případě (*ND IX*), je francouzské písemnictví kladeno před španělské, anglické, německé, ruské a polské. Ve druhém případě, kdy jsou jednotlivé recenzní stati věnovány převážně jen jednomu kulturnímu okruhu (*ND X*), je francouzská literatura traktována dvakrát (stejně jako ruská), a to opět v úvodu a pak ihned po probrání dvou ostatních literatur (ruské a anglické). Zda to je zvyk doby, zda odlesk prestiže, neubírá nic na důležitosti francouzské literatury pro český dobový kontext, ani na místu, které jí sám Arne Novák zřejmě přisuzuje. Význam překladů, a to i překladů z francouzštiny, pro český kulturní kontext Novák opakovaně zdůrazňuje jak v recenzích *Nové doby*, tak později v *Přehledu*. Na otázku, „zda mohou i pro naši literaturu něco znamenati“, je jeho odpověď vesměs kladná, neboť o několik řádků dále Novák hovoří o „nevyspělost[i] české původní prózy“ a klade za vzor Balzacovu *Honorinu* (*Nové překlady z francouzské literatury*, Př VII, č. 49, 27. 8. 1909, s. 842). Recenzent si kriticky nevšímá jen překladů, nýbrž i úvodů a doslovů, jejich odbornosti a přiměřenosti – tak jako v případě Breiského předmluvy k výboru ze Stendhalova spisu *O lásce* nebo Haškovcova úvodu k Mussetovu *Andreovi del Sarto* (tamtéž s. 843). A jsou to slova ostře broušená.

Recenze překladů z francouzské literatury v *Přehledu* jsou objemnější, zpracovanější, a tedy i významnější než v *Nové době*, ať už se jedná o kritické posudky jednotlivých děl, nebo o souhrnné stati na pokračování, v nichž je podobně jako v *Nové době* shrnuta překladová literatura za určité období: *Nové překlady z francouzské literatury* (Př VII, č. 49 a 51, 27. 8. a 10. 9. 1909, s. 841–844) a *Nové překlady z francouzštiny* (Př VIII, č. 50, 51 a 52, 9. 9., 16. 9. a 23. 9. 1910, s. 877–878, 903–905 a 913–915). I tam, kde je recenze věnována jen jednomu dílu nebo jen jednomu autorovi, zaujímá zpravidla tři, čtyři, někdy více velkých sloupců.

Jinou příležitostí, jak vyslovit názor na tu či onu osobnost francouzské, či belgické literatury, poskytly Arnu Novákovi nekrology. Jsou to vzpomínkové portréty významných spisovatelů: Zoly (*ŽSv VI*, č. 17, 5.10.1902, s. 209), Huysmanse (*Př V*, č. 34, 17.5. 1907, s. 626), Sully Prudhomme (*Př VI*, č. 1, 27. 9. 1907, s. 11), Coppého (*Př VI*, č. 36, 29. 5. 1908, s. 610), Moréase (*Př VIII*, č. 29, 8. 4. 1910, s. 530), Lemonniera (*Př XI*, č. 39, 20. 6. 1913, s. 661), Mistrala (*Př XII*, č. 24, 3.4.1914, s. 431–432) aj. Zdá se, že Arne Novák nebral příliš často zřetel na obvykle laudativní povahu žánru. Jeho soudy jsou i zde ostré, přímé: např. v Zolovi Novák sice ctí vizionáře a básníka, ale experimentální román považuje za omyl a Zolu samého pak za „velik[ou] a památn[ou], směl[ou] a bludn[ou] kapitol[u] francouzského umění slovesného v devatenáctém věku“ (*ŽSv VI*, č. 17, s. 209). Stejně tak neváhá odsoudit poslední básnické sbírky nositele Nobelovy ceny Sully Prudhomme, neboť „suchopárnost vědeckého postupu, didak-

tická výmluvnost, schematičnost formulí zdušily tu básníka“ (Př VI, č. 1, s. 11). A rovněž François Coppée „nebyl skutečně více než průměrný parnasista a průměrný Francouz speciálně pařížsko-měšťáckého zabarvení“ (Př VI, č. 36, s. 610). Vezmeme-li v úvahu, jak kladně Arne Novák v jiných souvislostech hodnotil decentralizaci francouzského kulturního života (viz výše v souvislosti s Renardem, Mauclairerem a Verhaerenem), je to odsudek silný.

Mladý Arne Novák se rozhodně nebojí autorit. Poučenost univerzitního pedagoga je posilována dobrým přehledem o francouzských literárních časopisech a o odborných literárněvědných a literárněhistorických publikacích. Z časopisů se zmiňuje o *Mercure de France*, *Revue de Paris*, *Revue indépendante* či *Vie Parisienne*.⁴ K tomu přistupuje sledování prací, edičních počinů a romanistických i neromanistických časopisů německých jako *Das literarische Echo*, *Germanisch-romanische Monatsschrift*, *Literarisches Zentralblatt* či *Neue Rundschau*. Odborně zaměřené texty – recenze či anotace odborných publikací, oznámení či upozornění na odborné novinky, antologie, kritická vydání, monografie apod. tvoří zhruba čtvrtinu příspěvků věnovaných francouzské literatuře a francouzským spisovatelům. Přidáme-li k tomu úvahy čistě odborné, vysvítá, že odborný rys univerzitního pedagoga je v Novákově pohledu silně přítomen. Je to ovšem pohled často lomený, v němž vedle zasvěcenosti do matérie francouzské je přítomno hledisko české, ale i univerzitní prostředí německé, středoevropské. V těchto složitých souřadnicích se vytvářejí Novákovy představy a soudy o francouzské kultuře, o kulturním dění, o kulturní budoucnosti.

Obraz francouzské literatury

Fragmentárnost, a přece jen jistá různorodost a časová determinovanost žurnalistických textů, byť jich byla více než stovka o souhrnném rozsahu několika desítek stran, nedovolují uspokojivě charakterizovat metodologickou a terminologickou stránku Novákova přístupu k francouzské literatuře. Spokojme se s konstatováním, že se zde setkáváme jednak s obecně zavedenými pojmy (romantismus, realismus, naturalismus, symbolismus, impresionismus apod.), jednak – jak se zdá být pro Arna Nováka typické – se zdůrazňováním národní tradice, národních rysů a kořenů. V různé období se tyto myšlenky objevují jako klíčové charakterizační rysy jednotlivých autorů a jevů nadindividuálních. Když chce Novák vystihnout zvláštnost naturalismu Camilla Lemonniera, hovoří o „ryzosti a původnosti kmenové, která nejen čistě jazykově, nýbrž i psychologicky hlásí se jako velmi originelní podřečí“ (*Camille Lemonnier: Mrtvý a jiné povídky*,

⁴ Zdá se, že Arne Novák měl nejbližší k revui *Mercure de France*, která je citována nejčastěji a jejímuž 25. výročí trvání věnoval článek (Př XII, č. 22, 20.3.1914, s. 402). Často se odvolává na kritika *Mercure de France* Jeana de Gourmont. Namátkou uvádíme zmínky o jednotlivých časopisech: *Mercure de France* (Př VI, s. 546, VII, s. 100, s. 395, s. 497, s. 530, X, s. 847, XI, s. 139), *Revue de Paris* (Př VI, s. 546, XI, s. 139), *Revue indépendante* (Př XI, s. 402), *Vie Parisienne* (Př VIII, s. 484).

Př VII, č. 6, 30.10.1908, s. 110). Sully Prudhomme je zachycen jako „přísná meditační hlava germánského typu mezi ryze francouzskými umělci slova“ (*Sully Prudhomme*, Př VI, č. 1, 27.9.1907, s. 11), Jean Moréas zaujme „psychologa duší národních“ jakožto „zfrancouzštělý Helén“ (*Jean Moréas*, Př VIII, č. 29, 8.4.1910, s. 530), protiklad mezi Hugem a Vignym je shrnut krom jiného jako „galská a latinská verva proti severské a skoro germánské meditaci“ (*Alfred de Vigny*, Př X, č. 51, 13.9.1912, s. 846) a porovnání venkovských próz Julese Renarda a Francise Jammese je vystiženo rozdílem mezi „galskou břitkostí“ a dědicstvím „římských tradic“ u básníka „jihofrancouzského“ (*Dva francouzští venkované*, Př X, č. 46, 9. 8. 1912, s. 776). Zrovna tak konstatuje Arne Novák, že „Francouzi dovedou sestavovati antologie s daleko větším uměním než Němci“ (*Několik francouzských antologií*, Př VII, č. 21, 12. 2. 1909, s. 370) nebo že „vyznali se vždycky dobře v umění, osvětlili osobnost spisovatele význačnými a barvitými anekdotami z jeho života, nestojí nadarmo pod patronátem Sainte-Beuva“ (*Př VIII*, č. 5, 22. 10. 1909, s. 99). Arne Novák ovšem není slepým následovníkem determinismu Hippolyta Taina, byť ten pro něho představuje zřejmou autoritu. Má ostrý smysl pro individualitu tvůrce-básníka, jež je mu vedle onoho základního pozadí tradice a kulturního zakořenění stěžejní hodnotou. Mezi „kolektivním“ a „individuálním“ polem, jak se zdá, se odehrává Novákovo hledání hodnot.

Pro český literární kontext je důležité, že Novákovo úsilí je součástí proměny recepce francouzské literatury českou kulturou, a to nejen z hlediska proudů moderních, soudobých, nýbrž i obrazu písemnictví staršího. Svědectví nalezneme u Nováka samého: „Zatímco průměrný čtenář hlavně lne ku francouzskému realismu a k jeho epigonům, kteří nejlépe ukájejí jeho zájem o přítomnou skutečnost Francie novověké a kromě toho zabavují jej řešením různých opravdových neb i vumělkovaných otázek společenských, jeví se v kruzích literárních vždy silnější sklon k francouzské próze z první poloviny XIX. věku, k spisovatelům romantickým i jejich vrstevnickým antipodům. Jest tu mnoho doháněti: naši otcové utíkali ze skutečnosti četbou románů Victora Huga, naše matky se rozohňovaly románovým patosem Georges [sic] Sandové; ale na Musseta, na Balzaca, na Stendhala se zapomínalo“ (*Nové překlady z francouzské literatury*, Př VII, č. 49, 27. 9. 1909, s. 842).⁵ Svými recenzemi, články, anotacemi a odkazy na novou odbornou literaturu se Arne Novák účastní této proměny obrazu francouzské literatury. Proto ze starší literatury referuje, vesměs kladně a někdy opakovaně, o Balzacovi (3x), Mussetovi, Nervalovi, Stendhalovi (2x), Vignym (4x). Proto také přehodnocuje význam jednotlivých osobností. Oproti Hugovi staví Alfreda de Vigny (např. *Cizí literatury v českých překladech*, ND X, 1903, s. 790–781; *Alfred*

⁵ Viz článek Jaroslava Fryčera o vlivu francouzských vzorů v českém prostředí ve 2. polovině 19. století *Le roman tchèque au milieu du 19e siècle* (Karel Sabina et l'exemple français.), *Litteraria humanitas III, Západ-východ*, Brno, Ústav slavistiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity 1995, s. 46–56. Článek se týká i Sabinovy reflexe o přínosu francouzského románu pro české prostředí. Sabina se soutědíuje na autory jako Eugène Sue či George Sandová, zmiňuje se o Hugovi a jen zcela okrajově o Balzacovi.

de Vigny, Př X, č. 51, 13.9.1912, s. 846–847). Jestliže oceňuje Hugovy romány, stíhá zato jeho dramata a částečně i poezii někdy až jízlivým odsudkem: „/.../všecko to vzniklo [drama *Torquemada*] za dva měsíce. Vigny pracoval na *Osudech* čtyřicet let, a knížka jest jen torzo; Hugo byl hotov s ohromným dramatem (knihovým) za osm neděl: ovšem, jak ujišťují nás chvalořečníci jeho, byl Hugo génius, jenž dovedl v poezii všecko /.../“ (*ND X*, s. 791).

Podobně jako Vignyho vyzvedává Arne Novák Gustava Flauberta, v němž spatřuje svrchovaného umělce: „Flaubert, jenž o uměleckých tendencích přemýšlel mnohem více a mnohem hlouběji než Balzac, dal jim zcela zmizeti za dílem; nechce se nám ani pochlubití, že je společenským historikem, ani nestaví na odív psychologická svá pozorování, vypravuje prostě jako Homér, jako Cervantes. *Prosté srdce* vložil bych všem mladým novelistům do ruky jako brevír; každý den mohli by v něm mnoho získati“ (*Nové překlady z francouzštiny*, Př VIII, č. 50, 9.9.1910, s. 878). Zdá se, že Arne Novák nemiluje literaturu „doktrinářskou“. Tam, kde chce být Balzac programově historikem společenských mravů, je pro Nováka jen „pedant[em]“ (tamtéž s. 877). Proto také Arne Novák vyslovuje již zmíněné výhrady k Zolově experimentálnímu románu a považuje jej za slepou kolej: „díla Zolova jsou definitivně mrtva, aniž by jim svítalo balzakovské či stendhalovské zmrtvýchvstání“ (*Nové překlady z francouzštiny*, Př VIII, č. 51, 16.9.1910, s. 903). Je také více než zdrženlivý k přínosu francouzského naturalismu, a to třeba i v případě bratří Goncourtů: „Knihy bratří Goncourtů přežily již vítězně jednostrannou a nesprávnou vinětu, s níž šly dobývat světa a s níž ho dobyly, vinětu románu naturalistického. /.../ Nehledejme tedy v nich naturalistické spisovatele, nýbrž dejme se okouzlit impresionistickými malíři!“ (tamtéž). Podobná hodnocení vyslovuje Novák o jiných spisovatelích, kteří měli kdy co činit s naturalismem a odpoutali se od něho. Arne Novák neváhá pak hodnotit i takového Camilla Lemonniera výše než mistra Zolu: „Obdivovatel Rubensův a Courbetův [Lemonnier] přihlásil se k naturalismu záhy, a ježto byl spíše umělec než doktrinář, předstihl samého Zolu právě v těch oblastech, na nichž si Zola zvláště zakládal: jeho *Mužství* (*Un mâle*, 1881) předběhlo *Matku Zemi*, jeho *Upír* (*Happe Chair*, 1886) předstihl *Germinal*“ (*Camille Lemonnier*, Př XI, č. 39, 20.6.1913, s. 661). Zkrátka Arne Novák Zolu nemiluje. Zato obdivuje povídkáře Maupassanta, žáka Flaubertova. Z Maupassantových románů vyzdvihuje *Život* a jasně říká proč: „/.../ jest tento život Johanky z Lamare typickým a téměř symbolickým osudem trpící a skutečností podlamované ženy, choti a matky, jako jím ve středověku byl smutný příběh o hraběnce Genovevě neb Melusině. Tento rys symboličnosti dodává knize velikost, jež chybí mnohým pracem Maupassantovým“ (*ŽSv V*, č. 16, 20.9.1901, s. 188–189). Zdá se, že v tomto soudu je přítomno nejen úsilí postihnout to, co je ve významných dílech nadčasové, nýbrž že zde Arne Novák také vyjadřuje svůj souhlas se soudobými snahami o překonání velkých -ismů 19. století. Ne nadarmo hovoří v souvislosti s 25. jubileem revue *Mercure de France* o „moderním hnutí ponaturalistickém“ (*Počátky revue Mercure de France*, Př XII, č. 22, 20.3.1914, s. 402).

Nepřekvapí proto, že dosti bedlivě sleduje soudobé literární dění. Všimá si poměrně často a s porozuměním těch autorů, kteří narušují tradiční útvary a hle-

dají nové, méně obvyklé cesty na pomezí stylů a žánrů: Anatola France, Andrého Gida, Paula Claudela, Maurice Maeterlincka, Villierse de l'Isle-Adam, Camilla Mauclaira, Colette Willy (sic) a také Maurice Barrèse. Právě o Barrèsově *Knize krve, rozkoše a smrti* se s uspokojením vyslovuje, že „jest i tato kniha nezařaditelná do běžných žánrů literárních a podobá se zvláště touto výhodou všem předmětům, které se dotkly novou krásou nejhluběji našich srdcí a našich smyslů“ (Př VI, č. 4, 18.10.1907, s. 65), a o *Koletě Baudocheové* téhož autora konstatuje, že „jest to román velmi prostřední, ale kniha skvělá“ (*Nové překlady z francouzštiny*, Př VIII, č. 52, 23.9.1910, s. 913).

Dosti citlivě, aniž patrně sám vždy tužil širší souvislosti, zaznamenal a komentoval Arne Novák jeden z důležitých jevů kulturního života Francie na přelomu století, totiž nový nástup francouzské pravice, která se po politické porážce v Dreyfusově aféře přeorientovávala z politiky politické na politiku kulturní, obracejíc pozornost k intelektuálům a k aktivitám vydavatelským a literárním.⁶ Do tohoto kontextu také náleží právě prózy Maurice Barrèse, literární návrat Arthura de Gobineau (autora knihy *Essai sur l'inégalité des races humaines*, 1853–1855), jehož dvě díla Novák podrobně recenzuje (Př III, č. 46, 12.8.1905, s. 792–794) a další anotuje (*Correspondance entre Alexis de Tocqueville et Arthur de Gobineau 1843–1859*, ČČH XV, 1909, s. 502), rojalistické úvahy Paula Adama (Př VII, č. 22, 11.2.1909, s. 394–395), obnovený zájem o dandysmus (anotace *Roger Boutet: George Brummel et George IV*, ČČH XIV, 1908, s. 378). Součástí takového pravicového tažení (ať už rázu spíše konzervativního, nacionalistického, katolického či rojalistického) byla revize myšlenek Francouzské revoluce a francouzského republikánství. Je zajímavé, že zatímco v předchozích případech Arne Novák jen komentuje literární a myšlenková díla, aniž dohlédá dále – a jak by také mohl, tak v těchto polemikách, které se ve Francii rozpoutaly např. kolem Voltairova a zejména Rousseauova dědictví, již rozpoznává skryté důvody. Nejenže referuje o útocích Julese Lemaître a Pierra Lasserra na Rousseauův myšlenkový a estetický odkaz a o rozruchu, který vyvolaly (*Boj o Rousseaua*, Př V, č. 36, 31.5.1907, s. 657), nýbrž sám později, v roce 200. výročí filozofova narození, zaujímá prorousseauovské stanovisko v obsáhlém článku *Rousseau* (Př X, č. 4, 28.6.1912, s. 675–677), v němž se snaží postihnout složitost této osobnosti a její mnohostranný vliv. Současně publikuje v *Národních listech Rousseauovy ideje v národním obrození českém* (NL 1912, 28.6). Zdá se, že Novák si byl vědom důležitosti oné levicové, republikánské Francie pro český národ. Naznačuje to ostatně i jeho anotace o uveřejnění deníkových záznamů zeměpisce a socialistického utopisty Élisée Recluse z období pařížské Komuny (Př VII, č. 15, 31.12.1908, s. 263).

Arne Novák pochopitelně sleduje i to nejčerstvější, co francouzská literatura přináší. Vedle knih autorů tehdy oblíbených, nyní takřka zapomenutých, jako jsou Paul Bourget nebo J. H. Rosny, si všímá nejnovějších básnických proudů.

⁶ Viz René Rémond, *Les droites en France*, Paris, Aubier-Montaigne 1982, Jean-François Sirinelli, *Histoire des droites en France*, Paris, Gallimard 1992 a Zeev Sternhell, *La droite révolutionnaire. Les origines françaises du fascisme 1885-1914*, Paris, Seuil 1978.

Podrobně referuje například o unanimitické skupině z créteilského opatství: o Romainsovi, Duhamelovi, Spirovi, Vildracovi (*Nové touhy a snahy lyriky francouzské*, Př VIII, č. 46, 12.8.1910, s. 814–815). Několikrát také uvádí jméno Émila Verhaerena a spojuje ho s Waltem Whitmanem. Reaguje také na článek Nicola-se Beauđuina v *Lumíru* (XLII, 8), kde francouzský básník hovoří o své „kosmogonické“ a „paroxystické“ poezii, za níž lze vytušit vliv unanimitismu a futurismu (*M. Beauđuin o inspiraci nových básníků*, Př XII, č. 36, 19.6.1914, s. 629). Když se snaží interpretovat tyto nové tendence, vychází Arne Novák z představy o odklonu nové francouzské generace od tradice francouzského racionalismu, doktrinářství, francouzského espritu a příklonu k novému postpozitivistickému myšlení a cítění, jehož vzor spatřuje v Henrim Bergsonovi či v Henrim Poincarém a Émilu Boutrouxovi (*Bergsonův vliv na moderní poezii francouzskou*, Př. XI, č. 6, 31.10.1912, s. 106–107). Přijímá pak i názor, že u některých tvůrců – Romaina Rollanda, Paula Claudela, Charlese Pégyho, Andrého Suarèse, Gastona Rioua – se jedná o nástup mystických tendencí. Spatřuje v tom ovšem spíše návrat romantického cítění, Mladou Francii, jejíž romantismus už není estetický, nýbrž etický (*Mystika v mladé poezii francouzské*, Př XII, č. 6, 31.10.1913, s. 106).

Úhel pohledu

Uvedené názory pak zapadají do širších představ Arna Nováka o literárním a hodnotovém pohybu uvnitř francouzské kultury a v jejím okolí. Abychom to objasnili, je třeba se vrátit k některým hodnotícím kritériím a pojmům, jichž Arne Novák užívá a jež předpokládají jistou národní typologii či hluboce zakořeněnou národní tradici: „galská britkost“, „ryze francouzští umělci slova“, „římské tradice“ apod. (viz výše). Při charakterizaci autorů a směrů tak Arne Novák často pracuje s představou o interferenci jednotlivých národních a kulturních typů či tradic: „zfrancouzštělý Helén“ (Jean Moréas), „přísná meditativní hlava germánského typu mezi ryze francouzskými umělci slova“ (Sully Prudhomme) atd. (viz výše). Z hodnotového hlediska nelze pominout fakt, že Arne Novák téměř vždy vítá odklon od kvalit „typicky francouzských“ a že právě v tom spatřuje kladnou dynamiku francouzské kultury. Mauclairovo programové oproštění od Paříže a obroda umělce na venkově v románě *Město světla* jsou Novákoví sympatické i proto, že jsou odklonem od hodnot, jež Paříž, město světla – zde ovšem ironicky, symbolizuje (Př V, č. 22, 22. 2. 1907, s. 416–418). Novák věnuje značnou pozornost dílům a literaturám „decentralizovaným“, tedy z francouzské kulturní periférie, ať už se jedná o tvůrce „mimopařížské“ (viz recenzi o Julesi Renardovi a Francisi Jammesovi *Dva francouzští venkované*, Př X, č. 46, 9. 8. 1912, s. 776; viz také rozsáhlý nekrolog *Frédéri Mistral*, Př XII, č. 24, 3. 4. 1914, s. 431–432), nebo o písemnictví mající své kořeny za hranicemi Francie. Novák rozebírá přínos švýcarský – Henri Amiel, Édouard Rod, Jean-Jacques Rousseau – a silně se zajímá o tehdy mocně nastupující literaturu belgickou, jmenovitě o autory jako Charles van Lerberghe, Camille Lemonnier, Maurice Maeterlinck a zvláště pak Émile Verhaeren. Je nasnadě, že charakteristika takového Henriho

Amiela je naroubována na představu o průniku dvou kmenových mentalit: „/.../ myslí francouzští Švýcaři namnoze germánským způsobem, cítí německou senzibilitou, vyjadřují se způsobem domácím na pravém břehu Rýna; chybí jim takřka úplně francouzský šumivý a jiskrný esprit, galský vtíp a humor, lehkost myšlenky a slova. /.../ jsou etiky ve chvílích, kdy ostatní Francouzi cítí výlučně esteticky, kladou do svědomí, co Pařížan řeší jen citem a dojmem.“ (*Cizí literatury v českých překladech IV., ND X, 1903, s. 789*). Pro Nováka je to klad a přínos. Proto rovněž u nejnovějších tendencí francouzské poezie, jež zaznamenává – u unanimitu a u Verhaerena – vyzdvihuje: „Není bez významu, že mladí verhaerenovci a whitmanovci nejsou ani krví ani domovem čistými Francouzi, že pěstují soustavné styky s kulturou anglickou a německou, že mezi nimi je silně zastoupena rasa židovská; /.../. Někteří z uvedených autorů, např. Bazalgette a Guilbeaux, žili dlouho v Německu a navázali tam významné styky; Guilbeauxovy veršové dojmy z Berlína *Berlin. Feuilles d'un solitaire* vyvolaly v Německu pro svou svéráznost a upřímnost značný ohlas. Z německých známějších spisovatelů sympatizují se skupinou apoštol a životopisec Verhaerenův Stefan Zweig a literární a umělecký kritik Otto Grautoff; revui *Das literarische Echo* náleží zásluha, že skupinu tu v Německu představila“ (*Nové touhy a snahy lyriky francouzské, Př VIII, č. 46, 12.8.1910, s. 815*).

Navzdory fragmentárnosti, obsahové roztržiténosti a časovému rozptylu jednotlivých textů si nelze nevděšit, že některé pojmy, ba soudy se navracejí, odkazující k jistým názorovým konstantám. Týká se to i Novákova přehodnocování francouzské literární minulosti. Již zmíněná superiorita Vignyho nad Hugem vyplývá mimo jiné z básníkovy daru „severní a skoro germánské meditace“ stojící proti Hugově „galské a latinské vervě“ a z převahy etiky nad estetikou. Nadto se dle Nováka Vignyho *Chatterton* blíží Goethovu *Tassovi* (*Alfred de Vigny, Př X, č. 51, 13. 9. 1912, s. 846–847*). A od Vignyho se filiace vine k Sully Prudhommovi, k Lecontu de Lisle (tamtéž) a po myšlenkové stránce ke Comtovi či Renanovi (*Cizí literatury v českých překladech IV, ND X, 1903, s. 790*). Příměs „nefrancouzskosti“, posun ke „germánskosti“ či jiné národní a zároveň estetické a etické kvalitě je ve všech případech Novákovi kladem a přínosem. Možná i proto zaznamenává Novák francouzské odborné práce usilující o nové chápání pojmů romantismu a realismu a podtrhuje přitom snahu o otevřenost jak vůči estetice klasicismu, tak vůči kulturnímu kontextu evropskému (*O poměru romantismu a realismu ve francouzské literatuře, Př XI, č. 15, 3.1.1913, s. 256*). A sám pak ve stati o Rousseauovi uvažuje o tom, jak se rousseauovské romantické cítění přetváří u Goetha v klasicistní jednotu citu, rozumu, kázně a povinnosti (*Rousseau, Př X, č. 4, 28.6.1912, s. 677*). Sřelka Novákova kompasu – jak se zdá – směřuje k výměně a prorůstání hodnot a k jejich prohloubení. Snad zde tkví zdroj jeho sympatií k wagneriánství Camilla Mauclaira (*Camille Mauclair: Žijící ideje, Př V, č. 51, 13.9.1907, s. 893*) a také k těm francouzským myslitelům a literárním vědcům, kteří se odpoutávají od francouzské půdy a čerpají z myšlenek zarýnských. Příkladem může být Ernest Renan, kterému Novák věnoval svou první velkou recenzi v *České mysli* (*Arnošt Renan, Filozofická dramata, ČM I, 1900, s. 305–306*) a v souvislosti s nímž, jak Novák uvádí, se hovoří o „působení ně-

meckého idealismu“ (*Z francouzské literatury*, Př VI, č. 36, 29.5.1908, s. 611; viz též *Nové francouzské monografie literární*, Př VIII, č. 30, 15.4.1910, s. 538). A rovněž se to týká velkého literárního kritika, jehož si Arne Novák velice cení: Gustava Lansonu. Jeho význam spočívá v tom, že se vzdal francouzského estetismu a přijal do své „critique méthodique“ německou metodologii (*Lansonova metoda kritická a její vědecký význam*, Př XI, č. 2, 4.10.1912, s. 38).

Na platnosti Novákových soudů neubírá ani fakt, že řadu informací nečerpá přímo, nýbrž zprostředkovaně a že tlumočí – tak jako v posledně uvedeném případě – myšlenky univerzitního a kulturního prostředí německého a rakouského. Svůj souhlas či nesouhlas s názory svých německých a jiných kolegů totiž vždy vyjádří. Novákův „lomený“ pohled na francouzskou kulturu a její hodnocení, v němž se zohledňuje jak hledisko francouzské, tak české a obecně středoevropské a kde se kladně hodnotí schopnost hodnotové jinakosti a vzájemnosti – tj. „germánsкости“ u Francouzů a „francouzskosti“ u Němců a Rakušanů apod. (viz výše vyzvednutí Verhaerenova přívržence Stefana Zweiga a kritika Otto Grautoffa) – to je dle našeho názoru jeden ze základních prvků Novákova přístupu k francouzské literatuře, tak jak se jeví v časopiseckých statích, recenzích, anotacích a kritikách v období 1900 až 1914. Je to pohled Středoevropana, který si přivlastňuje francouzskou kulturu, touže po syntéze.

ZÁVĚREM

Veliké postavy jsou inspirativní i v malých věcech. Francouzská literatura nestála v ohnisku zájmu Arna Nováka. Přesto cítil její důležitost a sledoval ji vytrvale a systematicky po čtyři desetiletí. Na základě časopiseckých příspěvků z období 1900–1914 jsme se zde pokusili zachytit a ve stručnosti charakterizovat Novákův postoj k česko-francouzským vztahům, ke francouzskému literárnímu dění a kultuře. Snažili jsme se přitom nastínit – z Novákova hlediska – hodnotový obraz francouzské literatury. Není zajímavý pouze pro bohemisty, nýbrž skýtá poučení a inspiraci také romanistům a komparatistům, kteří by dokázali Novákův pohled zasadit do širších souvislostí. Zde prezentované poznatky jsou jen dílčí a omezené. Abychom dospěli k jistějším závěrům, bylo by bezpochyby nutno zjistit, zda a co na Novákově zorném úhlu změnilo válečné události a vznik Československé republiky, která nastolila zcela jiné politické a kulturní vztahy s Francií. Nabízejí se k tomu předetné příspěvky zejména do *Lidových novin* po roce 1921.

Seznam použitých zkratk

ČČH – Český časopis historický
 ND – Naše doba
 NL – Národní listy
 Př – Přehled
 ŽSv – Ženský svět

ARNE NOVÁK – GLOSSATEUR DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISE (1900–1914)

De nombreux articles qu'Arne Novák a publiés dans les journaux et revues de l'époque témoignent de l'intérêt qu'il accorde aux relations culturelles franco-tchèques, entrées alors dans une phase dynamique. Si d'un côté il suit de près l'actualité française en notant – tel un sismographe – jusqu'aux mouvements littéraires et aux événements les plus récents (unanimité, offensive idéologique de la nouvelle droite littéraire au tournant du siècle), il participe aussi, et de façon significative, à la réévaluation de la littérature française au sein du contexte culturel tchèque. Trois types de textes peuvent être discernés: comptes rendus critiques des traductions, nécrologies et comptes rendus de la littérature critique spécialisée. Novák salue notamment le fait que le public tchèque fait enfin connaissance des meilleurs auteurs français du 19e siècle: Balzac, Stendhal, Musset, Nerval, Vigny, Flaubert, etc. L'image qu'il donne à travers ses appréciations des auteurs français est celle d'une littérature qui produit ses meilleures oeuvres là où elle se détache de la „francité“ pure pour composer avec l'esprit des autres cultures: suisse, belge, allemande. Le regard que Novák pose sur la littérature française semble être celui d'un intellectuel centre-européen désireux d'une synthèse culturelle.

